

Леонід ОРШАНСЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) orshanski@i.ua

ПРО ПОТРЕБУ КАРДИНАЛЬНИХ ЗМІН У ГАЛУЗІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснена спроба стисло окреслити актуальні проблеми вітчизняної освіти, зокрема вищої, які сьогодні видаються суперечливими, дискусійними, хоча й стосуються підвищення її якості на рівні сучасних вимог провідних держав світу. Обґрунтовано, що кардинальні зміни у системі вітчизняної освіти зумовлюють не лише трансформацію змісту і функцій певної сфери суспільних відносин, а виступають необхідною умовою оптимізації національної економіки через формування нових цілей, програм, проектів, технологій, інтелектуального капіталу в цілому. Наголошується, що задля реалізації принципу «освіта впродовж усього життя» потрібно передовсім трансформувати й адаптувати зміст нових знань до сучасних реалій, надати їм діяльно-практичного характеру, наситити вітчизняну освітянську галузь достатніми ресурсами та створити їй умови для вільного розвитку.

Ключові слова: система освіти, головні принципи та умови розвитку сучасної освіти, якість освіти, трансформація змісту.

Лит. 4.

Leonid ORSHANSKIY,

Doctor of Pedagogical sciences, Professor, Head of the working methods and training, and decorative-applied art department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) orshanski@i.ua

THE NEED OF DRASTIC CHANGES IN THE NATIONAL EDUCATION

The article is an attempt to briefly outline current problems of education, particularly higher education, which today issued contradictory, controversial, although relating to improving its quality to date leading countries. It is proved that the dramatic changes in the system of national education cause not only the transformation of content and functions of certain areas of public relations, and a necessary condition for optimizing the national economy through the development of new goals, programs, projects, technologies, intellectual capital as a whole. It is noted that in order to implement the principle «education for life» should be primarily transform and adapt the content of new knowledge to modern realities, give them action-practical, educational saturate the domestic industry sufficient resources to it and create conditions for free development.

Key words: education system, main principles and conditions for the development of modern education, quality of education, the transformation of content.

Ref. 4.

Леонид ОРШАНСКИЙ,

доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой методики трудового и профессионального обучения и декоративно-прикладного искусства Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) orshanski@i.ua

О НЕОБХОДИМОСТИ КАРДИНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье предпринята попытка кратко очертить актуальные проблемы отечественного образования, в частности высшего, которые сегодня кажутся противоречивыми, дискуссионными, хотя и касаются повышения ее качества на уровне современных требований ведущих государств мира. Обосновано, что кардинальные изменения в системе отечественного образования обуславливают не только трансформацию содержания и функций определенной сферы общественных отношений, а выступают необходимым условием оптимизации национальной экономики через формирование новых целей, программ, проектов, технологий, интеллектуального капитала в целом. Отмечается, что для реализации принципа «образование в течении всей жизни» нужно прежде трансформировать и адаптировать содержание новых знаний к современным реалиям, предоставить им деятельно-практический характер, насытить отечественную образовательную отрасль достаточными ресурсами и создать ей условия для свободного развития.

Ключевые слова: система образования, основные принципы и условия развития современного образования, качество образования, трансформация содержания.

Лит. 4.

Постановка проблеми. В Україні відбувається фундаментальна зміна соціально-економічних відносин, щодо яких освітні процеси відіграють визначальну роль. Формування сучасної освіти має стати головним завданням держави, оскільки завдяки цій галузі у період суспільних трансформацій підтримується максимальний рівень єдності та гомогенності соціуму. Це спонукає до визначення осучасненого змісту освіти та інноваційних механізмів його реалізації, які забезпечуватимуть різнобічну самореалізацію особистості, сприятимуть формуванню її компетентності, активності, ініціативності у здобутті та підвищенні свого освітньо-професійного рівня «впродовж усього життя».

Проблеми сучасної освіти актуалізували пріоритетні напрями її розвитку, зокрема: неперервність, фундаментальність, інтегрованість, зв'язок з соціальними запитами суспільства, ринком праці тощо. У зв'язку з цим, вітчизняні дослідники присвятили чисельні праці змінам освітньої парадигми, змісту навчання та управління освітнім процесом (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Бондар, О. Вишневський, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, М. Михальченко, В. Огнев'юк, В. Скотний та ін.).

Як зазначав Ж. Делор: «Серед численних проблем, які ставить перед нами майбутнє, освіта є необхідною умовою для того, щоб дати людству можливість просуватися вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості» [1, 1]. Від спрямованості й ефективності освіти залежать перспективи розвитку людства, розв'язання численних глобальних проблем: екологічних, техногенних, енергетичних, демографічних, сировинних, продовольчих та ін. Тому в цих умовах людина, яка здатна до пошуку та освоєння нових знань, ухвалення нестандартних рішень, стає основним капіталом сучасного суспільства. Саме освіта як система формування інтелектуального капіталу нації й одна з головних сфер продукування інновацій створює підґрунтя для інтенсивного зростання ринків на основі швидкого оновлення технологій. Освіта виступає провідною ланкою інноваційного циклу «освіта – наукові дослідження – масове освоєння інновацій». При цьому освіта є не лише необхідним елементом відтворення інтелектуального капіталу, а й домінуючим компонентом соціально-економічного зростання, що визначає стійкість зовнішніх і внутрішніх конкурентних переваг національних економічних систем.

Мета статті: окреслення умов та шляхів розв'язання проблеми трансформації сучасної вітчизняної освіти.

Оршанський А. Про потребу кардинальних змін у галузі...

Виклад основного матеріалу. Нині перед вітчизняною освітою стоять важливі завдання, пов'язані з необхідністю трансформації освітньої системи, з-поміж них: 1) відповідність інноваційній моделі розвитку вітчизняної економіки; 2) адаптованість до соціальних запитів надавачів і споживачів освітніх послуг; 3) відповідність вимогам глобальної конкуренції на ринках інновацій, праці та освіти.

Глобалізація освітнього простору, зв'язок «економіки знань» з соціальним проектуванням системи освіти зумовлює вибір загальної стратегії змін у соціально-економічній сфері, зважаючи на історичну логіку модернізації освітньої галузі. Отже, кардинальні зміни у системі вітчизняної освіти, у т. ч. вищої, передбачає не лише трансформацію змісту і функцій певної сфери суспільних відносин, а виступає необхідною умовою оптимізації національної економіки через формування нових цілей, програм, проєктів, технологій, інтелектуального капіталу в цілому.

У сучасному глобальному світі концепція освіти «впродовж усього життя» набуває ключового значення, оскільки виходить за межі традиційної освіти, консервативної за своїм характером і змістом. Сьогодні людині постійно доводиться продовжувати освіту, як тільки вона зустрічається з чимось новим у професійній діяльності. Цю проблему можливо розв'язати лише за умови, коли «кожен навчиться вчитися». Підкреслюючи усю важливість реалізації концепції неперервної освіти, Міжнародна комісія з освіти для XXI століття, створена за ініціативою ЮНЕСКО, сформулювала чотири положення (правила), виконання яких уможливило реалізацію концепції нової моделі освіти. Це, по-перше, необхідність взаєморозуміння, обмінів, діалогів, щоб «навчитися жити разом» [1, 10]. Виходячи з цього положення, освіта має набути творчого характеру, закласти фундамент для нового мислення, що ґрунтується на діалозі, гармонії та взаєморозумінні. По-друге, «необхідно поступово, на постійній основі накопичувати знання (інформацію)» [1, 10], що зумовлює необхідність отримання базової освіти та підвищення загального культурного рівня особистості. Далі також «необхідно навчитися працювати, ... вдосконалюватися у своїй професії, а в ширшому сенсі – набувати професійних компетентностей», для цього «потрібно приділяти більше уваги різним можливим формам чергування навчання і праці» [1, 11]. Нарешті, і це дуже важливо, «слід навчитися жити разом, розвиваючи знання про інших, їхню історію, традиції та образи мислення» [1, 11]. Комісія також звернула увагу на важливе положення про те, що жоден з талантів будь-якої людини не повинен залишатися незатребуваним. Таким чином, усі мають рівні права на здобуття освіти належної якості й можливість реалізувати свої здібності у житті та професійній діяльності.

Важливе значення для формування у підростаючого покоління здібностей до проектування свого майбутнього, відповідальності за нього, виховання віри в себе та власні компетенції, розвитку вмінь передбачати наслідки своєї діяльності й оцінювати їх з позиції сучасності має вчитель. І хоча педагоги – частка суспільства, зайнята надзвичайно важливою і потрібною для держави справою, водночас, слід визнати, це одна з найменш соціально захищених верств населення. Нині держава платить їм незаслужено малі гроші, через що освітня сфера швидко занепадає, а реформу про-буковують. Щодо повільної й неухильної деградації вітчизняної освіти сперечатися, мабуть, не доводиться, тому шляхетний ореол, що раніше оточував українське вчительство, нині, на жаль, далекий від цивілізованих реалій.

Нині у суспільстві активно дискутується проблема збільшення тижневого навчального навантаження вчителя до 22 академічних годин та підвищення зарплат

педагогічним працівникам. Відомо, що в Україні навантаження вчителів у загальноосвітній школі становить 18 годин при 36-годинному робочому тижні, або 630 годин при 35-тижневому навчальному році. Ці академічні години, безпосередньо пов'язані з проведенням уроків, решта робочого часу розподіляється між методичною роботою, підготовкою до занять, перевіркою зошитів, виконанням обов'язків класного керівника, спілкуванням з батьками, участю у засіданнях педагогічних рад, директорських нарад тощо.

В Європі, для прикладу, середнє навантаження вчителів загальноосвітніх шкіл за даними Центру дослідження суспільства також є достатньо високим і складає в різних країнах від 19 до 23 годин на тиждень, а тижневий робочий час – від 35 до 40 годин. Порівнюючи навчальне навантаження у різних країнах, варто було б також порівняти і заробітну плату педагогічних працівників. Так, в Україні «середня заробітна вчителів (основна школа) становила 3628 євро на рік ... Серед європейських країн найближче до цього показника стоять зарплати у постсоціалістичних та пострадянських країнах: Болгарія (4436 євро), Румунія (5789 євро), Естонія (9 763 євро), Латвія (10 177 євро), Литва (мінімальна зарплата становить 3774 євро, максимальна – 6 954), Угорщина (9491 євро). Найбільше серед європейських вчителів заробляють у Ліхтенштейні та Люксембурзі – близько 100 тисяч євро на рік. У Норвегії, Австрії та Бельгії середня вчительська зарплата сягає 60 тисяч євро, у Франції, Німеччині та Фінляндії – 40-50 тисяч євро» [3].

Підсумовуючи, можна сказати, що навантаження українських вчителів хоча й знаходиться на нижній межі середньоєвропейського, заробітна плата також є суттєво нижчою. Тому треба визнати, що нині у педагогі за покликанням вже мало хто йде (за даними дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у 2012 р. таких серед абітурієнтів було лише 12,4 %). Тому здебільшого вчительські лави поповнюють люди з вищою педагогічною освітою, які не знайшли себе в активному підприємницькому середовищі та задовольняються низькою зарплатою. І, як не парадоксально, низькі вчительські оклади є благом для цієї категорії людей, які зайняли достатньо об'ємну соціальну нішу. Якщо уявити, що держава повернеться обличчям до школи, збільшивши зарплати педагогам хоча б до 1000 євро в гривневому еквіваленті в місяць. Зрозуміло, що нинішні доволі пасивні до роботи вчителі зрадіють, однак через декілька років майже нікого з них у школах не залишиться, адже їх вичавлять більш спритні, запопадливі та напористі особи. Причому нові високооплачувані педагоги, на наше переконання, не будуть краще вчити школярів бо «хворою» є сама система освіти та й загалом українська педагогіка, яка за словами О. Вишневського лише на початку «шляху до свободи» [2].

Тепер поставимо важливе запитання: чи дійсно проблема вітчизняної освіти залежить лише від економіки, зводиться до недостатнього фінансування, і якщо держава не економитиме коштів, усе одразу ж налагодиться, знання знову стануть рушійною силою, навчання – запорукою життєвого успіху, молодь буде реально «гризти граніт науки», а українці займуть вагому нішу з-поміж світових інтелектуальних націй?

З цього приводу, необхідно висловити великий сумнів, адже відомо, що система освіти виникла з метою обслуговування інтересів суспільства і виховання громадян, здатних розуміти один одного і співпрацювати на основі загальних інтересів. Щоб система освіти могла успішно функціонувати, вона має бути зорієнтованою на неперервний процес освоєння найбільш важливих життєвих цінностей і водночас враховувати інтереси кожної окремої особистості. Споконвічно система освіти також

Оршанський А. Про потребу кардинальних змін у галузі...

виконувала функцію передачі інформації від одних людей до інших. У давні часи інформація про навколишній світ була надзвичайно спрощеною, нею володіли лише окремі особи, а зберігати і передавати її було достатньо складно. Варто згадати, що про Карла Великого, який на початку IX ст., створюючи придворну школу, віднайшов у цілій Європі не більш двох десятків учених-фахівців. У цей період знання мали неабияку цінність, однак з часом обсяг інформації значно зріс, намітилася природна тенденція – менш актуальні знання витискалися більш актуальними.

Нині навколишній світ й надалі стає різноманітнішим і складнішим, вимагаючи все більшого обсягу знань й умінь, необхідних людині для соціальної адаптації. Відповідно, значення зайвої, непотрібної інформації різко зменшується. Переломним моментом стала інформаційна революція, здійснена наприкінці XX ст., коли у разі збільшився обсяг інформації, яка завдяки новим технологіям стала більш доступною в її отриманні та передачі. Минули ті часи, коли будь-яке знання мало цінність та було рушійною силою, тепер реальною цінністю володіє лише потрібна інформація, а потреба – поняття суб'єктивне, це те, що необхідно конкретній людині, що її захоплює, допомагає знайти власний шлях у житті та реалізуватися повною мірою.

На сьогодні основний обсяг потрібної інформації одержується людьми самостійно, адже доступ до бажаних знань вкрай простий. Сучасній людині наданий величезний інформаційний вибір, і вона його активно використовує. Натомість, «обов'язкові» і «необхідні» знання, які людина набуває в системі освіти згідно зі змістом навчальних програм, здебільшого виявляються малозначущими, бо швидко забуваються або не використовуються на практиці. Цією вадою страждають як шкільні, так й університетські освітні програми, хоча останні й пов'язані з професійними інтересами студентів та їхнім майбутнім фахом.

Тому часто молодь, що не потребує подібного самоствердження, вишукує обхідні шляхи. Якщо головною метою навчання у виші є одержання диплому, чому б його просто не придбати тим чи іншим чином? Якщо школу відвідують заради її закінчення, навіщо тоді вчитися? Нині школяра чи студента, що живе в реальному світі, важко переконати, начебто він «пропаде» без інформації про інтеграли чи бівалентність. Тобто тієї інформації, яка йому в житті ніколи не знадобиться, яка незабаром «випарується» після заучування, та яку при бажанні та необхідності можна швидко знайти у мережі Інтернет.

Неправильно стверджувати, що навчальні заклади нині взагалі не потрібні, і кожен власник персонального комп'ютера сам собі «Оксфорд і Сорбона». Величезне значення сьогодні мають сформовані інтелектуальні навички, спрямовані на орієнтування в безмежному інформаційному просторі, пошук потрібної інформації, осмислення та ефективного її використання. У цьому випадку, не обійтися без розумного і знаючого наставника. Однак парадокс у тому, що найчастіше ці навички активна молодь одержує поза офіційним освітнім процесом, а її наставниками виступають рідні, знайомі, старші колеги, організатори спеціальних тренінгів, і лише іноді – креативні педагоги, що дійсно гідні цього високого звання. На жаль, у загальноосвітніх школах і вишах подібні фахівці також зустрічаються не часто. Тому основною функцією освіти й надалі вважається заучування застарілої інформації, яка регламентована міністерськими циркулярами, освітніми програмами тощо. У цьому вбачається, на наш погляд, корінь деградації вітчизняної освіти. За останні десятиліття світ невідомо змінився та продовжує змінюватися, однак освітня система мляво реагує на виклики часу, які скуті державною опікою та контролем. Навчання усе більше зводиться до

невиправданій витрати часу та розумової енергії, все менше співвідноситься з життєвими досягненнями, втрачає практичну цінність і перетворюється в обов'язковий ритуальний процес. Не дивно, що підростаюче покоління намагається ухилитися, відкупитися від участі в цьому сакраментальному дійстві.

Можна нарікати на державну політику в галузі освіти, критикувати несумлінну молодь, ремствувати на корупцію, брак коштів і засобів, однак не можна не бачити очевидного: система, побудована на передачі непотрібної інформації, виглядає безглуздо в сучасному інформаційному суспільстві. На жаль, потрібно визнати, що нинішня вітчизняна освіта – це віз, запряжений волами, який випадково опинився у потоці швидкісних болідів. Якщо не змінити знанієву освітню парадигму на діяльнісно-практичну і компетентнісну, вітчизняна система освіти й надалі відставатиме від реального життя. У цьому зв'язку О. Вишневський зазначає: «За наших сучасних шалених змін мусимо думати про те, якою хочемо людину бачити – «знаючою» чи «діяльною». І якщо здоровий глузд вказує на потребу формування людини діяльної, то потребуємо переорієнтувати свої зусилля, аби відповідні якості їй забезпечити. Це вимагає глибинних перемін у діяльності як учителя, так і учня. Бо навіть розумні слова вчителя ще не забезпечують розвитку діяльнісних можливостей школяра» [2, 11–12].

Відрадно, що нині розпочаті перші кардинальні, а не косметичні зміни в освітянській галузі. Це стосується передовсім введеного в дію нового Закону України «Про вищу освіту», який започаткував «вихід з рабства і прийняття свободи». З-поміж головних новацій важливими у ньому вважаємо такі: 1) *реальна академічна, фінансова та господарська автономія* вишів, яка має супроводжуватися розвитком демократичних начал в управлінні цими закладами; 2) *академічна мобільність*, яка дозволить завдяки кредитно-трансферній системі студентам продовжувати навчання в будь-якому виші не лише України, а й усю Європу; 3) *прозорість*, бо кожен виш зобов'язаний публікувати на власному сайті не лише документи про свої фінанси, майно, у т. ч. кошториси, звіти про їх виконання, розподіл зарплат тощо, а й оприлюднювати підсумки щорічного внутрішнього моніторингу якості освіти.

Крім цього, опублікований проект і проводяться громадські обговорення головного рамкового закону України «Про освіту», а також готуються інші освітянські нормативно-правові акти, які на законодавчому рівні повинні унормувати такі головні принципи: 1) забезпечення якості освіти; 2) підвищення кваліфікації і підняття соціального статусу вчителя; 3) приведення структури освіти у відповідність до міжнародних стандартів з метою розширення можливостей випускників освітніх програм; 4) реалізація можливості здобуття освіти впродовж усього життя; 5) приведення освітніх стандартів у відповідність до вимог ринку праці та ін.

Наприкінці вважаємо за необхідне виокремити неодмінні умови розвитку вітчизняної вищої освіти. В сучасному світі немає жодної країни, для якої вироблення освітньої стратегії не становило б складної проблеми. Такі труднощі, як перевиробництво кадрів у тій чи іншій галузі, надмірна кількість фахівців з університетськими дипломами й ученими ступенями, асинхронність освіти та ринку праці тощо, є практично скрізь. Утім, ці проблеми – то радше ознака розвитку, поступу, пошуку нових підходів. Тому **першою умовою** сучасної повноцінної вищої освіти є її конкурентність, яка має стати критерієм якості, ефективності й, зрештою, здоровим рушієм змін у цій галузі. Те, що в Україні існує попит на якісну вищу освіту, є очевидним фактом, адже щорічно біля 10 % випускників шкіл вступають у закордонні виші.

Друга умова – відхід від ідеології вищої освіти як придатка до інших сфер суспільного життя, що забезпечує поточні потреби людини. Вища освіта в цивілізованому світі має статус «архітектора майбутнього нації», своєрідної проєкції суспільства у прийдешність. Через це її пріоритети, а відтак і пріоритети фундаментальних наук, без яких неможливий якісний поступ, мають відігравати в ієрархії державного будівництва головну роль. Захисником стандартів якості та доступності вищої освіти, її певної самодостатності має стати середній клас, адже його соціальні успіхи завжди безпосередньо пов'язані із самодостатністю, фаховістю й індивідуалізмом. В Європі саме середній клас змушує державу демонополізувати освітянську галузь, забезпечивши їй елементарну автономність та прогресивний поступ (як приклад – освітянська галузь Фінляндії за результатами моніторингу PISA увійшла в п'ятірку світових лідерів [4]). Тому актуальним завданням є збалансування повноважень, відповідальності та ресурсного забезпечення всіх ланок управління освітою, а також розподіл фінансування різних її рівнів.

Зрештою, **третьою умовою** розбудови здорової й ефективної моделі вищої освіти є її відкритість. Це означає вільний обіг викладачів і студентів поміж різними навчальними закладами і країнами. За рахунок входження у Болонський процес українські виші спромоглися виробити спільну оцінну шкалу з європейськими університетами й ліцеями, однак так і не виробили спільної шкали якості вищої освіти, через що вітчизняні дипломи та сертифікати на Заході, за поодинокими винятками, і досі не визнаються. Європейський вектор розвитку вітчизняної вищої освіти достатньо природний, але його сутність полягає не так у копіюванні західних практик, як у відновленні тих європейських традицій, що були колись Україною втрачені.

Сучасні вітчизняні виші повинні брати активну участь у процесі розвитку вітчизняної освіти, виступаючи при цьому в різних якостях:

- наукової установи, джерела знань, що дає можливість займатися теоретичними або прикладними дослідженнями та підготовкою викладачів;
- місця, де можна отримати професійну підготовку високого рівня, трансформований зміст якої знаходиться у процесі постійної адаптації до потреб економіки;
- установи неперервної освіти, яка найбільшою мірою відповідає принципу «освіти впродовж усього життя»;
- основного партнера в галузі міжнародної співпраці, що дозволяє забезпечити обмін викладачами і студентами та, завдяки наявності кафедр з міжнародною орієнтацією, поширювати актуальні освітні інновації.

Висновки. Отже, сучасні уявлення про подальший розвиток вітчизняної освіти в умовах глобалізації та інформатизації мають ґрунтуватися на діяльнісному та компетентнісному підходах, а освітні ініціативи – розгортатися у напрямі чітко визначеного алгоритму дій, які передбачають швидкі та якісні зміни. Для цього потрібно наситити вітчизняну систему освіти ресурсами та дати їй можливість вільно розвиватися. На наш погляд, вітчизняна освіта потребує пришвидшеної трансформації, коли ззовні поступають здебільшого ресурси та «соціальні запити», а система розвивається значною мірою на основі власних внутрішніх сил, стимульованих завдяки реалізації креативних ідей. Тому якщо найближчим часом не провести пришвидшеної модернізації системи освіти у напрямі задоволення нових потреб, зумовлених інформаційною епохою, вона не лише залишиться «учорашньою школою», а й виникне ризик отримати позавчорашню, глибоко архаїчну й абсолютно нездатну до динамічного розвитку систему, яка неспроможна задовольнити ні особистість, ні суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Делор Ж. Образование : необходимая утопия [Електронний ресурс] / Ж. Делор // Педагогіка. – 1998. – № 5. – 30 с. – Режим доступу : http://pedlib.ru/Books/1/0090/1_0090-1.shtml#book_page_top.
2. Вишневецький О. І. Українська педагогіка на шляху до свободи / О. І. Вишневецький // Українська педагогіка на старті реформ. – Дрогобич : Швидкодрук, 2015. – С. 5–42.
3. Когут І. Навантаження вчителів в Україні та Європі [Електронний ресурс] / Ірина Когут // Сучасна освіта. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/43112/>.
4. Коли менше означає краще : 10 фактів про фінську модель освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrreal.info/ua/statti/69620-koli-menshe-oznachae-krasche-10-faktv-pro-finsku-model-osviti-see-more-at-httpcostuanews344-finnish-educationsthash65xjvi4dpuf>

REFERENCES

1. Delor Zh. Obrazovanye : neobxodymaya utopyya [Elektronnyj resurs] / Zh. Delor // Pedagogyka. – 1998. – № 5. – 30 s. – Rezhym dostupu : http://pedlib.ru/Books/1/0090/1_0090-1.shtml#book_page_top.
2. Vyshnevskyy O. I. Ukrayinska pedagogika na shlyaxu do svobody / O. I. Vyshnevskyy // Ukrayinska pedagogika na starti reform. – Drogobych : Shvydkodruk, 2015. – S. 5–42.
3. Kogut I. Navantazhennya vchyteliv v Ukraini ta Yevropi [Elektronnyj resurs] / Iryna Kogut // Suchasna osvita. – Rezhym dostupu : <http://osvita.ua/school/method/43112/>.
4. Koly menshe oznachaye krashhe : 10 faktiv pro finsku model` osvity [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ukrreal.info/ua/statti/69620-koli-menshe-oznachae-krasche-10-faktv-pro-finsku-model-osviti-see-more-at-httpcostuanews344-finnish-educationsthash65xjvi4dpuf>

Статтю подано до редакції 11.03.2016 р.